

Povijesni prilozi u „Našim temama“ 1985—1989. god.

Manojlović, Koraljka

Source / Izvornik: Časopis za suvremenu povijest, 1990, 22, 211 - 229

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:257:029236>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[SUVAG Polyclinic Repository](#)

Povijesni prilozi u „Našim temama” 1985—1989. god.

KORALJKA MANOJLOVIĆ

Centar SUVAG, za rehabilitaciju slušanja i govora, Zagreb, SFRJ

Uvod

Trideset trogodišnje kontinuirano izlaženje »Naših tema«, objavljivanje znanstvenih radova, diskusija, osvrti, priloga koji su se bavili ekonomskom, društvenom, političkom, tehnološkom, kulturnom, prosvjetnom i napose historijskom problematikom, dovoljan je razlog za objavljivanje povijesnih sadržaja koje su »Naše teme« publicirale u periodu od 1985. do 1989. Sustavni prikazi povijesnih radova odnose se na noviju povijest. U odabiru tema časopis je pokazao pluralizam interesa, pa se tako objavljuju tematski raznolike i obimne studije koje su orijentirane na određenu metodološku ili historiografsku problematiku, ili su posvećene tek izašlim historijskim knjigama. Njegovani su razni oblici u prezentiranju radova. Susrećemo se sa: diskusijama, izvornim znanstvenim člancima, studijama, anketama, prikazima, osvrtima, prijevodima još neobjavljenih knjiga, esejima, saopćenjima i, posebno, okruglim stolovima. Ovaj prikaz je koncipiran tematski, što znači da je težište na tematskim blokovima, a ne na kronološkom objavljivanju priloga. Metodološka problematika, historijske rasprave XIX. stoljeća, prilozi povijesti komunističkog i radničkog pokreta, historijska problematika NOB-a, teme vezane za jugoslavensku historiografiju, povijesne rasprave o razvoju međuratnoga sovjetskog društva i prezentacija povijesne znanosti u istočnoevropskim zemljama šire su tematske cjeline koje su obuhvatile više od osamdesetak radova. »Naše teme« pokazuju uzlaznu liniju u prezentiranju historijskih radova, pa se tako, naročito od 1986. godine, pokazuje interes za povijesnu znanost. Veći broj odabranih povijesnih radova možemo slobodno povezati s radom na istraživačkom projektu Centra CK SKH za idejno teorijski rad »Vladimir Bakarić — »Politička misao u Hrvatskoj od početka građanske do suvremene marksističke misli« koji je od 1985. pristupio konstruktivnijem i intenzivnijem istraživanju, i upravo se takav rad pokazao opravdanim i plodonosnim. Okupljen je niz znanstvenika, historičara iz Hrvatske i Jugoslavije koji su dijalogima vođenim na tematskim skupovima obogatili hrvatsku i jugoslavensku historiografiju. »Naše teme« su takvim radom zasigurno pridonijele razvoju historiografije u cjelini. I naposljetku, pisanje ovog članka imalo je isključivo informativni zadatak, dakle da obavijesti čitaoca što je sve od historijskih sadržaja objavljeno unazad pet godina u »Našim temama«.

Problemi metodologije historijske znanosti

Francuska historiografija XX. stoljeća otvorila je put »novoj historiji«. Lucijen Febvre i Marc Bloch, začetnici najpoznatijeg historijskog časopisa »Annales«, prekinuli su s tradicionalnom historiografijom. Novim metodama i postavljanjem novih problema historiografiji mijenja se potpuno dotadašnji pristup historiji. Uz L. Febvrea i M. Blocha neizostavno dolazi i Fernand Braudel koji je, možemo reći, dao pečat novoj historiografiji XX. stoljeća, i po kojem to vrijeme neki nazivaju braudelijansko doba. Djelo koje je proslavilo F. Braudela njegova je disertacija »Mediteran i mediteranski svijet u epohi Filipa II« (»La Méditerranée et le monde méditerranéen a l'époque de Philippe II«, Pariz 1949). »Naše teme« učinile su veliki korak time što su objavile prvo poglavlje Braudelove knjige, koja u nas u cijelosti do danas nije prevedena i objavljena. »Mediteran i mediteranski svijet. Uloga sredine« (1989. 5, 979—1037) ilustracija je Braudelova shvaćanja organske povezanosti prostora i vremena. »Geohistorija« i »dugo trajanje« glavna su polazišta i metode u stvaranju Mediterana. Nakon prezentacije dijela Braudelove knjige, »Naše teme« objavile su radove koji predstavljaju kritički osvrt na stvaralaštvo F. Braudela. Immanuel Wallerstein u tekstu »Braudel — čovjek okolnosti« (1989, 5, 1041—1052) iznosi neke biografske elemente koji su odredili Braudelov odnos prema institucijama u vremenskom periodu nakon rata pa do 1968. godine. Wallerstein opisuje tri pokreta koji se javljaju kao otpor »univerzalizirajuće-sektorizirajuće misli« britanskoj hegemoniji XIX. i XX. stoljeća. Ti su pokreti: Staatwissenschaften u Njemačkoj, škola oko »Annales« u Francuskoj i marksizam. Nakon drugoga svjetskog rata analisti dolaze na sam vrh zbivanja. U tom kontekstu Braudel kao čovjek okolnosti nastavlja tradiciju otpora. Alberto Tenenti prezentiran je čitaocima člankom: »Domene dugog trajanja kod Fernanda Braudela« (1989, 5, 1053—1060). Autor je dao kritički osvrt na osnovnu metodu kojom se služi Braudel — metodu dugog trajanja. Tenenti zamjera Braudelu što u njegovoj trovremenskoj hijerarhiji vrijeme dugog trajanja zauzima značajniju ulogu od događaja tj. kratkog trajanja. Autor smatra da je povijesna zbilja jedinstvena i da u tom ne bi trebalo biti razlike. Moramo navesti još i to da Tenenti zamjećuje Braudelovo favoriziranje ekonomskih i geopolitičkih fenomena, a zanemaruje institucije, religije, tehnike itd. U tekstu »Poziv na povijest« (1989, 5, 1038—1040) Thierry Pauqot ukazuje na Braudelovo originalno shvaćanje vremena, vremenskih ritmova, ciklusa i dugog trajanja. »Poziv na povijest« predgovor je knjizi T. Paquota »Lire Braudel« Pariz, 1988. »Dani F. Braudela« održani su u čast »besmrtnika« Francuske akademije u Chateaufallonu od 18. do 20. listopada 1985. Prvi dan kolokvija, preveden i ponešto skraćen objavljen je u »Našim temama« pod naslovom »Mediteran« (1989, 5, 1061—1095). Međunarodni skup historičara na kojem je sudjelovao u radu i sam Braudel bio je posvećen njegovom životnom djelu, a ujedno je to bio njegov posljednji javni istup. Naime, mjesec dana nakon simpozija, točnije 28. XI. 1985, preminuo je velikan svjetske historiografije. Uvodnu riječ imao je Braudel u kojoj je sudionicima okruglog stola predočio »Mediteran«: »[...] jedan kontinuum, ili ako želite, jedan kontinuitet, ili, pak, ako vam je draže jedna cjelokupnost«. Upravo je takvim prikazom Braudel ilustrirao čemu historija treba težiti, tj. razjasnio je pojam totaliteta historije. Možemo primijetiti da su i sami sudionici okruglog stola svojim izlaganjima težili i pridonijeli cjelovitom prikazu »Mediterana«. J. Gualaine, arheolog, predstavio je najstariji

Mediteran, tj. neolitik i najranije brončano doba. Liječnik M. D. Grmek objasnio je Mediteran kao biološki prostor i tako ušao u jedan od oblika »dugog trajanja«. O bizantskom Mediteranu govorila je prof. H. Arhweiler, a o muslimanskom Mediteranu prof. R. Mantran. M. Aymard povezo je Mediteran, Atlantski ocean i Evropu. A. Guillerme ušao je u braudelovsku historiju »dugog trajanja« referatom o galiji od Salamine do Lepanta. O Mediteranu XIX. i XX. stoljeća govorio je A. Nouschi. Nakon izlaganja svih učesnika okruglog stola razvila se diskusija u kojoj se raspravljalo o problemima vezanim za Mediteran prošlosti i suvremenosti. Objelodanjivanjem dijela Braudelovog »Mediterana« i mediteranskog svijeta u epohi Filipa II, te radova koji su nadopunili i pobliže razjasnili Braudelov život i rad, jugoslavenska kulturna javnost upoznala se s osnovnim načelima nove historiografije. Izbor tekstova napravili su Drago Roksandić i Petar Strpić. Georges Duby i Pierre Vilar vodeći su historičari današnjice. Dragutin Roksandić napisao je kratko izlaganje kao uvod za teme iz socijalne historije. Čitaoci časopisa »Naše teme« upoznali su se s dva rada G. Dubyja. »Socijalna historija i društvena ideologija« (1986, 12, 2065—2078) tekst je u kojem autor govori kako valja proučavati historiju. Da bi se moglo razumjeti uređenje ljudskog društva u određenom vremenskom razdoblju, jednaku pažnju treba posvetiti i duhovnim, i ekonomskim, i demografskim pojavama koje s ostalim čine sveukupnost ljudskog življenja. Duby je naglasio da je potrebno istraživati ideologiju, odnosno model društva za kojim se težilo, i društva koja su proizašla iz tih težnji. Za historičara je jednako važna konkurentna ideologija i ideologija koja je na vlasti.

Historičar se mora osloboditi koliko god može ideoloških prisila. Autor kaže da uz najpristupačnije dokumentarne izvore jednaku važnost imaju i svi ostali izvori koji su historičaru na raspolaganju: računске knjige, pravni akti, jezik, uređenje društvenih prostora, slikarstvo, kiparstvo, kostimi, nakit i dr. Sve to čini cjelokupnost društva u vremenu, stvarajući nedjeljivu cjelinu uzajamnih odnosa. Drugi članak Dubyja naslovljen je »Historičar danas« (1986, 12, 2079—2084). U tom dijalogu autor izlaže svoje shvaćanje o tome što je važno da historičar postane dobar historičar. U tijeku stoljeća uloga se historije u društvu mijenja, a isto tako historičarstvo područje s vremenom se premješta. U radovima historičara svakako se treba uvažavati sredina iz koje je potekao i osobnost. G. Duby ističe da se formirao u duhu L. Febvrea i M. Blocha. Sada misli da je od svih znanosti antropologija najpoticajnija. Zanima se za sve grane nauka koje mogu rasvijetliti veze između tijela, duha i ponašanja. Na pitanje o funkciji historije Duby odgovara da je historija rasonoda historičara, ali da historija ispunjava ideološku funkciju koja se u toku razdoblja mijenja. »Država i nacija u svesti Španaca: sadašnjost i istorija« (1986, 12, 2085—2100) izlaganje je ekonomskog historičara P. Vilara, koji se specijalizirao za španjolsku povijest XIX. stoljeća. I on se kao i Duby u mladosti oduševio strujom oko časopisa »Annales«. Vilar je imao namjeru da u tom članku na primjeru španjolske protumači pojmove: imperija, država, nacija, domovina. Vilar se naročito usredotočio na Baskiju i Kataloniju. Ustavom iz 1978. godine Baskija i Katalonija izgubile su nacionalni suverenitet, iako povijesti Katalonije i Baskije idu u prilog rješavanju nacionalnog pitanja i federalnog uređenja. Španjolska je dragocjen primjer u istraživanju odnosa između nacije i države — problem koji je aktualan gotovo u cijelom svijetu. U prikazu »Jedan metodološki obrazac socijalne historije« (1989, 7—8, 1917—1920) Miroslav Bertoša ocijenio je metodološke postupke koje je D. Roksandić pri-

mijenio u knjizi »Vojna Hrvatska — La Croatie militaire«, I—II, kao značajni napredak u hrvatskoj i jugoslavenskoj historiografiji. Bertoša nam je naglasio da je rad D. Roksandića temeljen na francuskoj socijalnoj historiji. Interdisciplinarnim metodama, kojima se Roksandić poslužio, uspješno je prevladana događajna historija, a Vojna krajina sagledana je u domeni »dugog trajanja«. Igor Karaman u svom se prilogu »Tranzicija stanovništva u povijesnim tokovima modernizacije društva (1986, 12, 2033—2062) osvrnuo na strukturu i razvoj sustava demoreprodukcije u tradicionalnom, modernizirajućem i modernom društvu. Karaman kaže, između ostalog, da se temeljni modernizacijski procesi zasnivaju na povijesnoj praksi koju čine četiri oblasti života društvene zajednice, a te su oblasti: ekonomska, kulturna, politička i socijalna. Autor zaključuje da trajna modernizacijska preobrazba sustava demoreprodukcije procesom tranzicije stanovništva ovisi o politici i ekonomsko-socijalnim odnosima koji su usmjereni u pravcu modernizacije društva. Nemali doprinos metodologiji historije bio je i okrugli stol u povodu knjige dr. Dunje Rihtman-Auguštin: »Struktura tradicijskog mišljenja« (1985, 4—6, 379—426). Rasprava okruglog stola vodila se, između ostalog, o ulozi i odnosu antropologije i socijalne historije (D. Roksandić). D. Pavličević istakao je da je autorica komparativnom analizom došla do vrlo zanimljivih rezultata. U diskusiji su sudjelovali Ivan Salečić, Zorica Stipetić, Branka Boban, Zvonko Lerotić, Zorica Rajković, Lydia Sklevicky, Ivan Lozica i Nikša Stančić. Završnu riječ dala je dr. Rihtman-Auguštin i u njoj je nepovoljno ocijenila nedostatke tradicionalne kulturne historije i etnologije u nas.

Aktualne povijesne teme iz XIX. i početka XX. stoljeća

U program časopisa »Naše teme« uključene su brojne rasprave, diskusije, polemike i istraživanja vezana za XIX. i početak XX. stoljeća. »Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850—1860« knjiga je prof. dr. Mirjane Gross, historičarke koja je među prvima u našoj historiografiji započela primjenjivati nove znanstvene metode. »Naše teme« otvorile su raspravu u povodu izlaska iz štampe te knjige. Svoja zapažanja, pohvale, kritike saopćili su: N. Stančić, D. Pavličević, H. Sirotković, O. Supek, P. Strčić, A. Szabo, M. Bjelajac, V. Oštrić, D. Roksandić i M. Gross. D. Pavličević u svom saopćenju »Drugačije o neoapsolutizmu u Hrvatskoj« (1989, 7—8, 1867—1870) navodi da je knjiga Mirjane Gross jedna od najznačajnijih povijesnih monografija unazad nekoliko godina. Hodimir Sirotković u tekstu »Pravo i modernizacija« (1989, 7—8, 1871—1875) upoznava nas s važnim elementima pravnog sistema neoapsolutizma. Autorovu ocjenu knjige možemo najbolje ilustrirati citatom: »Ovih nekoliko napomena samo pokazuje koliko je knjiga Mirjane Gross poticajna i za pravne povjesničare jer ona u širem društvenom kontekstu analizira brojne normativne akte kojima je neoapsolutizam ipak udario temelje moderne, građanske Hrvatske.« Agneza Szabo je u svom izlaganju »Prema socijalnoj historiji« (1989, 7—8, 1876—1879) naglasila važnost metodološkog usmjerenja M. Gross. Na početku Szabo je ukratko analizirala pojedina poglavlja knjige, a zatim je zaključila da nema dobroga metodološkog polazišta bez kvantitativnog demografskog pokazatelja i društvenih struktura. Szabo smatra da će knjiga M. Gross bitno utjecati na razvoj socijalne historije u nas. »Klasna borba ili kriminal« (1989, 7—8, 1880) kritički je osvrtno M. Bjelajca na

pitanje ocjene hajdučije kao klasne borbe. On ne prihvaća tezu da je hajdučija permanentni oblik klasne borbe, misli da je ta teza neodređena i da otežava mogućnost dešifriranja konkretnih pojava u Hrvatskoj. Završnu riječ dala je M. Gross u saopćenju »Kako pisati 'historiju društva'?« (1989, 7—8, 1881—1884). Autorica je ukratko odgovorila na pitanja koja su joj postavili sudionici rasprave. M. Gross nas je, prvo, upoznala s metodološkim pristupom historiji društva. Kritizira da je u nas još uvijek dominantna događajna historija. Potom autorica obrazlaže svoje teze i metode, te napominje da se nije poslužila uobičajenim konceptom »prijelaza iz feudalizma u kapitalizam«. Nije izostavila ni odgovore na pitanja koja su se pojavila u vezi s interpretacijom seljačkih nemira i klasne borbe na selu. I na kraju, nije naodmet da spomenemo da je knjiga o kojoj je bilo govora dobila 1986. godine nagradu »Vladimir Bakarić«, a potkraj 1988. godine i austrijsku nagradu koja nosi ime Antuna Gindelyja, praškog historičara. Prof. dr. Mirjana Gross upoznala nas je s osnovnim obilježjima liberalizma i klerikalizma u Hrvatskoj u XIX. i na početku XX. stoljeća u istraživačkom radu: »Liberalizam i klerikalizam u hrvatskoj povijesti (XIX. i početak XX. stoljeća)« (1987, 6—7, 846—859). Nakon prikaza ideološkog sistema liberalizma i prikaza glavnih osobina liberalizma u Habsburškoj Monarhiji i mađarskog liberalizma, autorica je dala periodizaciju razvoja liberalizma u Hrvatskoj: 1. ideološki liberalizam 1848—1850, 2. izraz liberalne ideologije u vrijeme političke i nacionalne borbe 1861—1868, 3. Mažuranićevo razdoblje. Navodi i istraživačka pitanja pomoću kojih bi se mogla rekonstruirati struktura liberalne ideologije u Hrvatskoj. U drugom dijelu članka riječ je o klerikalizmu u Hrvatskoj.

Autorica nas je upoznala s klerikalizmom u Banskoj Hrvatskoj. Nije izostavila ni strujanja u katoličkoj crkvi koja su utjecala na opredjeljenja hrvatskog katoličkog svećenstva. Na kraju je M. Gross dala pojedine etape razvoja političkog katolicizma: 1. od sredine 90-ih godina XIX. stoljeća do 1904, 2. od 1904 (izdavanje lista »Hrvatstvo«) do 1910. godine (spajanje klerikalne i frankovačke struje), 3. od 1910. godine do rata. »Krajiška refeudalizacija i počeci modernizacije« otvorila je diskusiju u povodu objavljivanja knjige dr. Drage Roksandića »Vojna Hrvatska — La Croatie militaire. Krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809—1813)«, I—II. U diskusiji su sudjelovali: N. Stančić, I. Karaman, M. Bertoša, G. Šljivo, M. Valentić, I. Perić, A. Szabo, B. Vranješ-Šoljan, D. Roksandić, Z. Kovač, F. Močanin, J. Adamček, I. Jurišić, J. Šumrada, P. Korunić, I. Tepić, M. Gross, N. Šetić, A. Bućinski i F. Baras. Igor Karaman je u tekstu »Društvo, mit i iskustvo« (1989, 7—8, 1912—1916) naglasio kako je Roksandić sebi postavio složen znanstvenoistraživački zadatak. U Roksandićevoj knjizi uočavaju se tri cjeline: 1. demografsko, socijalno i ekonomsko stanje stanovnika Vojne Hrvatske, 2. ratna zbivanja 1809. godine, 3. analiza duhovnog stanja i idejnih kretanja. Karaman raspravlja o pojmu ideološkog mita koji je vezan za historijsku svijest i sjećanje na period od 1809. do 1813. godine, i o pojmu praktičnog iskustva koje veže za historijsku svijest u oblasti socijalno-ekonomskih pojava. Saopćenje Miroslava Bertoša naveli smo u dijelu teksta koji govori o metodološkim raspravama objavljenim u »Našim temama«. Dragutin Pavličević smatra da je Roksandić svojim djelom upotpunio hrvatsku historiografiju. Nadalje, autor u tekstu »O krajiškom agrarnom društvu« (1989, 7—8, 1921—1924) teži da se razjasne terminološke i metodološke nedoumice s kojima su se sudionici rasprave susreli. Galib Šljivo uključio se u raspravu tekstem pod nazivom »Bosansko-hrvatski krajiški kon-

flikti« (1989, 7—8, 1925—1929). Piše o odnosima hrvatsko-bosanskog pograničnog stanovništva u Vojnoj Hrvatskoj. Odnosi su bili raznoliki i brojni, a Šljivo smatra da ih je Roksandić opisao onoliko, kako on kaže, koliko se uklapa u kompoziciju monografije. S obzirom na važnost jezika kao temeljnog obilježja nacionalne identifikacije, Ivo Perić u tekstu »Dvojica dubrovačkih jezikoslovaca« (1989, 7—8, 1930—1934) piše o radu Frana Marija Appendinija, koji je djelovao od 1792. godine u Dubrovniku, i Joakima Stullija, dubrovačkog franjevca, koji je napisao tri trojezična rječnika. Agneza Szabo u svom se izlaganju »Socijalna historija Vojne krajine« (1989, 7—8, 1935—1937) orijentirala na prvi dio knjige koji ima karakter socijalne historije. Autorica je završila izlaganje ovim citatom: »Na kraju želim naglasiti da je dr. Drago Roksandić vrlo dobro iskoristavao kvantitativne metode, pri čemu je izgradio i vlastiti model rada. Jasnoćom stila, te kvalitetnim postavljanjem problema i otvaranja niza novih istraživačkih zadataka, Roksandićevo će djelo zasigurno utjecati na daljnji razvoj socijalne historije u nas.« »Regionalizmi i nacionalne integracije« (1989, 7—8, 1938—1941) saopćenje je Zvonka Kovača koji uočava dva tipa hrvatsko-srpskih odnosa. S jedne je strane srpska strana spremna na kompromise i, s druge, na kompromise je poticana (na globalnohistorijskom planu). Kovač ističe da se proces srpske nacionalne integracije u Vojnoj Hrvatskoj odvija u različitim okolnostima.

Fedor Moačanin u članku »Refeudalizacija Vojne krajine« (1989, 7—8, 1242—1243) kritički se osvrnuo na neka pitanja koja su se sama nametnula u toku rasprave. To se odnosi na naslov te rasprave i na promatranje pojma vlasništva zemlje u »Osnovnom krajiškom zakonu« iz 1807. godine. Ivan Jurišić upozorio je na kulturno-prosvjetno raslojavanje u Vojnoj krajini. Članak je objavljen pod naslovom »Krajiško školstvo i društveno raslojavanje« (1989, 7—8, 1944). Mirjana Gross je u svom saopćenju »Regionalna historija i historija društva« (1989, 7—8, 1945—1947) ocijenila Roksandićevo knjigu kao djelo s izvanrednim metodološkim pristupom kakvog bi u našoj historiografiji trebalo biti sve više. Izuzetno važnim smatra autorovo istraživanje jedne regije. Nevio Šetić u članku »Vojna Hrvatska i Istra (1809—1813)« (1989, 7—8, 1948—1949) piše o društveno-ekonomskim odnosima Vojne Hrvatske i Istre od 1809. do 1812. godine. Člankom »Tragom majora Matutinovića« (1989, 7—8, 1950—1952) Frano Baras smatra da su u jugoslavenskoj historiografiji zapostavljeni pojedinci koji su se istakli na vojnom, znanstvenom ili nekom drugom polju. Zbog toga, on je taj referat posvetio životnom putu majora Matutinovića. Završnu riječ dao je Igor Karaman člankom »Sporno ilirstvo« (1989, 7—8, 1954) u kojem kaže da je šteta što u diskusiji nisu obrađeni sadržaji vezani uz ilirstvo. U raspravi u povodu izlaska knjige dr. Petra Korunića »Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici. Hrvatsko-slovenski odnosi 1848—1870« sudjelovali su: V. Melik, J. Roter, D. Pavličević, V. Oštrić, A. Szabo, P. Matvejević, M. Gross, J. Prunk i Petar Korunić. J. Roter objavio je saopćenje pod naslovom »Povijesni kontinuitet slovensko-hrvatskih odnosa« (1989, 7—8, 1902—1904) u kojem zamjera Koruniću promašaj vezan za zemljopisne karte, i pisanje slovenskih toponima njemačkim i talijanskim jezikom.

Dragutin Pavličević tekstom »Napomene o hrvatsko-slovenskim odnosima« (1989, 7—8, 1905—1907) prati hrvatsko-slovenske odnose od XVI. pa do XIX. stoljeća. Pavličević ističe, između ostalog, da ne prihvaća ocjenu za narodni pokret iz 1848. koji je dao E. Kardelj u djelu »Razvoj slovenskega narodnega vpraša-

nja«. Predrag Matvejević u referatu »Terminološke i druge nedoumice (1989, 7—8, 1908—1911) osvrnuo se na Korunićev rad i ujedno ga ocijenio kao djelo puno bogatih podataka za period od 1848. do 1870. godine. Rasprava pod nazivom »Jugoslavizam u hrvatskoj i slovenskoj politici« održana je 19. lipnja 1987. god. »Modernizacija Hrvatske između politike i kulture« naslov je rasprave koja je otvorena u povodu objavljivanja knjige Ise Kršnjavoga: »Zapisi iza kulisa hrvatske politike«. Sudjelovali su R. Lovrenčić, I. Krtalić, M. Gross, P. Strčić, A. Szabo, M. Šicel, M. Kolar-Dimitrijević, Ž. Čorak, V. Oštrić, O. Maruševski i D. Roksandić. »O političkoj uvjetovanosti djelovanja Ise Kršnjavoga« (1989, 7—8, 1885—1887) tekst je M. Gross u kojem je kritizirala nestručnost izdanja knjige I. Kršnjavoga. Smatra da izdavač nije dao ni minimalne informacije o ličnostima o kojima Kršnjavi piše. M. Gross navela je faze političkog usmjeravanja Kršnjavoga, i to ovim redom: 1. jugoslavenska faza, 2. režimska faza — »narodna stranka«, 3. frankovačka faza. Petar Strčić piše kao recenzent i kao čitalac u članku »Sporna kritičnost izdanja 'Zapisaka'« (1989, 7—8, 1888—1890). Strčić nas upoznaje s Kršnjavim kao praktičarom i kreativcem. Kršnjavi se iskazao u političkom svijetu, teoriji umjetnosti, pisanju drama i slikanju. Autor misli da knjiga nije uspjela kao arheografska cjelina. Miroslav Šicel otvorio je diskusiju s Olgom Maruševski o estetskom sustavu I. Kršnjavog (»O estetskom sustavu I. Kršnjavoga« 1989, 7—8, 1891—1892). Mira Kolar-Dimitrijević u osvrtu na knjigu »Zapisci« došla je do zaključka da se o djelatnosti Ise Kršnjavoga malo zna. Osim toga, istakla je da zbog politike Kluena Hédeváryja naša je historiografija neopravdano zapostavljala i napadala I. Kršnjavoga. Autorica navodi da je Kršnjavi imao mnogo zasluga u školstvu i kulturi (primjerice: obrazovanje žena, obrazovanje odraslih pomoću specifičnih tečajeva) (»I. Kršnjavi u modernizaciji Hrvatske« 1989, 7—8, 1893—1895). Željka Čorak piše o Hrvatskoj i hrvatskom društvu iz vremena I. Kršnjavoga (»I. Kršnjavi i hrvatsko društvo njegova doba« 1989, 7—8, 1896—1897). U saopćenju »U povodu 'Zapisaka' I. Kršnjavoga« (1989, 7—8, 1898—1901) Olga Maruševski kritizirala je izdavača koji se nije potrudio da upozna čitaoca s tadašnjim vremenom i ličnostima, a također misli da je predgovor priređivača zaslužio veći osvrt. »Naše teme« objavile su znanstveni rad »Katolički kongres 1900.« (1989, 9, 2368—2381). To je dio diplomskog rada Marija Strecha (»Furtimaši — skica za genezu jedne pojave. O pitanju procesa politizacije katolicizma u Banskoj Hrvatskoj u razdoblju od 1897. do 1904. god. do pojave grupe oko 'Hrvatstva'«). Autor teksta upoznaje nas s konstitutivnim fazama procesa politizacije katolicizma u Banskoj Hrvatskoj od 1897. do 1904. Agneza Szabo provela je istraživanje i objavila ga pod naslovom »Židovi u Hrvatskoj i Slavoniji 1851—1910« (1989, 7—8, 2128—2138). Rezultati istraživanja pokazali su da je imigracija Židova u drugoj polovici XIX. st. jača u slavonskim županijama i gradovima, nego u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Zagrebu. . . .

Od 1873. god., zbog ekonomske krize, dolazi do sve veće emigracije Židova najviše u Sjevernu Ameriku. Emigracija Židova doživjela je vrhunac između 1900. i 1910. godine. Istraživački rad Agneze Szabo pokazao nam je socijalnu strukturu židovskog stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji od 1851. do 1910. god. Snježana Paušek-Baždar napisala je znanstveni članak pod nazivom: »Važnost utemeljenja 'Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva' za razvitak prirodnih znanosti u doba hrvatskog narodnog preporoda« (1989, 7—8, 2139—2147). Autorica nam je dala glavne odrednice razvoja prirodnih znanosti

i institucija u vrijeme hrvatskog preporoda. Izdvojila je glasilo Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva koje je objavljivalo prirodnoznanstvene radove. Pionirske korake u otvaranju znanstvene sredine učinili su istaknuti članovi toga društva. Između ostalih, bili su to: Ivan Traubner, Ljudevit Vukotinović, Dragutin Rakovac i Mijat Sabljar. Autorica naglašava da je društvo osnovalo Naravnoslovni odsjek koji je postao temelj za širenje prirodnih znanosti u post-preporodno doba. Časopis »Naše teme« organizirao je diskusiju u kojoj su sudionici okruglog stola razgovarali i raspravljali o temi »Tradicionalne zajednice i nastanak modernog društva«, u povodu knjige: Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, Kućne zadruge — Vojna krajina; Karl Marx, Utješenović (Školska knjiga—Stvarnost, Zagreb 1988). U raspravi su sudjelovali: F. Cengle, D. Roksandić, O. Supek, F. Moačanin, M. Gross i N. Stančić, a M. Jakšić je tekst naknadno priložio. Igor Karaman napisao je znanstveni članak: »Tradicionalne seoske institucije u procesima modernizacije« (1989, 10, 2635—2652). Karaman je istakao važnost interdisciplinarnoga znanstvenog pristupa u određivanju općih povijesnih zakonitosti. Zaključuje da su kućne zadruge tradicionalne a ne feudalne institucije.

Dragutin Pavličević podsjetio je čitaoce na simpozij koji je održan u povodu stote obljetnice sjedinjenja Vojne krajine s Hrvatskom u prostorijama »Školske knjige« 1981. godine. Na tom skupu dotaknut je problem kućnih zadruga, te se u vezi s tim nametnula potreba prijevoda Utješenovićeve knjige. Tom je prilikom D. Roksandić upoznao sudionike s nepoznatim Marxovim rukopisom o Utješenovićevim zadrugama. U tekstu je D. Pavličević klasificirao kućne zadruge po ovim kriterijima: 1. podjela zadruga prema mjestu i načinu gospodarenja, 2. staleška podjela zadruga, 3. podjela prema vlasništvu zemlje, 4. podjela prema stupnju homogenosti (»Pokušaj tipizacije kućnih zadruga«, 1989, 10, 2653—2659). Miomir Jakšić pisao je o odnosu prirodne i robne proizvodnje (»O odnosu prirodne i robne proizvodnje«, 1989, 10, 2660—2671). Latinka Perović objavila je članak pod nazivom: »Patrijarhalne zajednice kao temelj preobražaja društva« (1989, 10, 2672—2677). U njemu navodi da su patrijarhalne zajednice promatrane kao dio konzervativnih postojećih društvenih odnosa, i kao prijelazni oblik kojim je trebalo olakšati put ka modernizaciji i industrijalizaciji građanskog društva. Komparativna proučavanja dovela su do saznanja da su patrijarhalne zajednice, zapravo, bile temelj preobražaja društva. Vlado Puljiz obratio je pažnju na odnos modernizacije i porodične zadruge, te je analizirao stav Utješenovića da modernizacija razara zadruge (»Modernizacija razara porodične zadruge«, 1989, 10, 2678—2682). Dunja Rihtman-Auguštin u tekstu »O slugama u zadrugi ili o jednom previdu« (1989, 10, 2683—2688) obavještava nas o tome kakav je bio status sluga u seljačkim kućnim zadrugama u XVIII. i XIX. st.

Autorica primjećuje da Marx nije obratio pažnju na sluge koji u kućnim zadrugama imaju niži socijalni status. Petar Korunić naglasio je u uvodu svoje rasprave »Procesi modernizacije u djelu O. U. Ostrožinskog« (1989, 10, 2689—2695) da postoje tri temeljna poticaja za raspravu: objavljivanje knjige Ostrožinskog, program »Naših tema« o istraživanju procesa prijelaza iz feudalnog društva u građansko društvo, i poticanje multidisciplinarnih rasprava. Nadalje, Korunić je pokušao odrediti razliku između zajednice i društva. U drugom dijelu promatra federativno načelo Ostrožinskog. Zlatko Matijević objavio je svoju studiju »Geneza starokatolicizma u Hrvatskoj (1917—1924)« (1989, 9,

2346—2367) u kojoj je naveo razvojne faze i završetak reformnog pokreta u Hrvatskoj u vremenu prije propasti Austro-Ugarske Monarhije i u prvim godinama Kraljevine SHS. Autor nas je upoznao i s osnivanjem vjerske zajednice — Hrvatska starokatolička crkva, koja je nastala zbog nezadovoljstva nižeg klera. Drago Rokсандić napisao je znanstveni članak: »Agrarne ideologije i teorije modernizacije u Jugoslaviji od 1918. do 1929. godine« (1989, 5, 1135—1149). Stvaranjem nove Jugoslavije 1918. godine javlja se niz pitanja koja su, uglavnom, vezana i za nacionalno, i uz ostalo, za seljačko pitanje. Autor u svom sažetku govori: »Pokušaji da se temeljna pitanja društvenog razvoja riješe u obzoru agrarnih ideologija iz perspektive pojedinih nacionalnih kolektiviteta nisu, neovisno o neuspjesima, mogli skinuti s 'dnevnog reda' pitanja seljačke države i seljačke demokracije. Na podlozi takvih orijentacija tokom tridesetih godina postupno će se stvarati pretpostavke za temeljnije društvene promjene upravo iz perspektive agrarnih ideologija.«

»Temeljni problemi povijesti Jugoslavije«

Posebna je tematska cjelina svestrana rasprava »Temeljni problemi povijesti Jugoslavije«. Rasprava je otvorena u povodu objavljivanja knjiga značajnih za razvoj naše historiografije. Riječ je o ovim knjigama: D. Bilandžić »Historija SFRJ, glavni procesi 1918—1985« (Zagreb 1985), B. Petranović i M. Zečević »Jugoslavija 1918—1984, zbirka dokumenata« (Beograd 1985) i J. Pleterski »Nacije—Jugoslavija—revolucija« (Beograd 1985). Kao što se primjećuje, riječ je o knjigama koje su izašle 1985. godine, a bave se istom problematikom — Jugoslavijom od 1918. do 1984/5. godine. U diskusiji je sudjelovao velik broj historičara koji su pitanjima, pohvalama i kritikama obuhvatili jugoslavensku historiografiju. Gordana Vlajčić se člankom »Revolucija i nacionalno pitanje« (1986, 12, 1907—1937) osvrnula na način interpretiranja razvitka KPJ, i na pristup revolucija—nacionalno pitanje. U sklopu toga dala je svoje mišljenje o unitarizmu i centralizmu KPJ. Smatra da opredjeljenje KPJ za nacionalni unitarizam i državni centralizam do Treće konferencije KPJ ima svoje korijene u socijaldemokratskom periodu. Nadalje, istaknula je Prvu i Drugu konferenciju KPJ, s naglaskom na nacionalna pitanja, ljevicu i desnicu KPJ, i objasnila relaciju revolucija—nacionalno pitanje. Istakla je da je problem komunističkog pokreta to što je radnička klasa i nacionalno, a ne samo klasno biće. Okosnica toga članka bila je, kako kaže sama autorica, temeljitija konkretizacija pristupa kolega Petranovića, Zečevića i Bilandžića povijesnom razvoju KPJ, s posebnim osvrtom na revoluciju i nacionalno pitanje u vremenskom periodu između dva rata.

»Napomene o raspravi 'Temeljni problemi povijesti Jugoslavije'« (1986, 12, 1837—1941) osvrt je Drage Rokсандića koji ocjenjuje objavljivanje djela D. Bilandžića, J. Pleterskog i P. Petranovića i M. Zečevića korisnim za razvoj jugoslavenske historiografije. Knjige su nastale u tri različita kulturna središta, te se o povijesti Jugoslavije govori različito. Rokсандić zaključuje da je u nas očita premoć političke historije i utjecaj politike na nju. Dragutin Lalović smatra knjigu D. Bilandžića najambicioznijim radom u političkoj povijesti Jugoslavije od 1945. do 80-ih godina. Smatra da je potrebno razjasniti problem poimanja staljinizma, i to kao poretka, političkog poretka i ideologije. Nagla-

šava, između ostalog, da je staljinizam kult ličnosti, izdaja socijalizma, ali i tip društveno-političkog poretka uz određenu ideologiju i uz određeni tip političke partije. Branko Petronović u osvrtu »Savremena istorija i njeni paradoksi« (1986, 12, 1953—1984) daje neke točke koje po njemu svaki historičar treba imati na umu u kritičkoj analizi prošlosti, a da je u Bilandžićevoj historiji lični faktor previše zastupljen. Osim kritičkog osvrta na pojedine dijelove Bilandžićeve knjige, autor je analizirao tekst Gordane Vlačić. Zaključuje da je G. Vlačić svestrano obradila problem KPJ—nacionalno pitanje, ali svoju metodu ipak smatra primjerenijom. Autor završava izlaganje konstatacijom da, bez obzira na višenacionalni sastav, Jugoslavija egzistira kao cjelokupni kontinuitet ideje o državi i svijesti o zajedničkom životu.

Dušan Bilandžić jedan je od autora o kojemu je u časopisu »Naše teme«, br. 12/86. bilo najviše riječi. »Što su "Temeljni problemi povijesti Jugoslavije"?« (1986, 12, 1984—1988) tekst je autora u kojem problem razvitka Jugoslavije vidi u tome što je građansko društvo doživjelo historijski neuspjeh. Komunistički pokret u Jugoslaviji dobio je zadatak da riješi probleme koje nije moglo riješiti građansko društvo. Model KPJ imao je za cilj osloboditi se privatnog vlasništva i kapitalističkog monopola nad sredstvima za proizvodnju, i uspostaviti društveno vlasništvo. Model je bio utopijski, a posljedice su bile neizbježne. Do 1968. godine postojale su tendencije gušenja zakona vrijednosti (što znači čisti staljinizam), a sada se teži da se uspostavi zakon vrijednosti. Autor smatra da je problem u socijalnom nosiocu razvoja, a ne u diktaturi Tita i Kardelja. Na kraju, Bilandžić reagira na kritiku Petranovića koji smatra da je Bilandžićev tekst regionalno obojen. Đorđe Stanković u tekstu »Protiv apologije vlastite istorije« (1986, 12, 1989—1994) primjećuje da su sve tri knjige polazne točke za buduće generacije, bez obzira na stupanj vrijednosti. Djelo Petranovića i Zečevića po autoru se najviše približava zahtjevima historiografije, ali Stanković im zamjera prenaplašenu ulogu revolucionarnog subjekta i nedostatak uvida u totalitet historije Jugoslavije. Knjigu Pleterskog ocjenjuje kao razjedinjenu, s obzirom na historije Jugoslavije i historiju jugoslavenske revolucije. Knjigu D. Bilandžića smatra najkontroverznijom. Priznaje mu originalan pristup tretiranju glavnih društveno-ekonomskih i političkih procesa u SFRJ, ali se ne može složiti s pesimističkim porukama, te smatra da je cijela knjiga intelektualno provokativna.

Jugoslavenska zajednica sa stanovišta J. Pleterskog jedina je naša šansa, i baš zbog toga se treba razvijati i naša zajednička historiografija, koja bi morala imati i društvenu funkciju u kreiranju zajedničke društvene svijesti (»Afirmacija zajedništva i u istoriografiji«, 1986, 12, 2003—2007). M. Zečević je istakao kako je do sada u nas najviše istraživana historija radničkog pokreta i KPJ, a da je u periodu od 1918. do 1941. postojala i tzv. građanska ljevica koja se zalagala za republiku i za federalizam. Kao autor knjige koja je bila tema diskusije, Zečević je primijetio da su negativna reagiranja došla iz Zagreba i Ljubljane, a da su pohvale stigle iz Beograda. Pisac kaže da je zbirku s kolegom Petranovićem napisao s jasnim idejnim opredjeljenjem i jugoslavenskom orijentacijom, poštujući svaku nacionalnost (»O nekim (ne)stručnim kritikama« 1986, 12, 2008—2015). J. Prunk u članku »Nacionalne historiografije i historiografija Jugoslavije« (1986, 12, 1995—1997) smatra da je Stanković u krivu kad kaže da je nacionalni historija u Evropi na zalasku. Naprotiv, Prunk kaže da je fenomen nacionalne historije uvelike prisutan. Tako se, npr., pišu histo-

rije: Rumunjske, Češke, Poljske, Mađarske, Bugarske, Nizozemske, Njemačke i druge. Naveo je primjer i za samu Jugoslavije — »Istorija Srba od postanka do 1918.«. Nacije i njihov razvitak nisu nadidene u Evropi, a pogotovo nisu u Trećem svijetu, gdje se nacije tek rađaju. Na pitanje moramo li mi imati monolitnu jugoslavensku historiografiju, Prunk odgovara da se moraju zadržati naše nacionalne historiografije, a ujedno se treba stvarati dobro smišljena jugoslavenska historiografija.

Osnovna je ideja u izlaganju Mirjane Gross da mi, zapravo, nemamo nacionalnu historiografiju, već da imamo izvještaje o određenim političkim akcijama, istaknutim ličnostima koje se često u svojstvu simbola poistovjećuju sa svojim nacijama. Autorica ističe da bi historija nacija mogla biti samo društvena historija. Kritički se osvrće na pojam jugoslavenski, koji Pleterski nije sagledao na kulturnom području već samo na političkom («O nekim tezama Jan-ka Pleterskog» 1986, 12, 1998—2002). M. Bjelajac svoje je izlaganje objavio pod naslovom: »Istraživanje vojnog faktora u jugoslavenskoj historiografiji« (1986, 12, 2016—2027). Na samom početku autor se opredijelio za historiju društva, tj. za istraživanje totaliteta ljudskog življenja. Od 1918. godine nadalje mogu se pratiti procesi zajedničkog karaktera, dakle jugoslavenskog, u mnogim točkama: vojska, međunarodni odnosi, monetarna politika, zakonodavstvo, državno pitanje i dr. Autor također ističe da se vojni faktor ne može izostaviti, kada govorimo o jugoslavenskom pitanju. Potom navodi primjere u kojima je vojska odigrala historijsku ulogu. Pri samom stvaranju Jugoslavije 1918. vojska je vlastima osigurala potreban autoritet, štitila je novu državu od teritorijalnih pretenzija susjednih država, štitila je građanski sistem vrijednosti od bilo kakvih revolucionarnih promjena. U novonastaloj državi vojska je sve više preuzimala razne dužnosti: policijsku, sanitetsku, veterinarsku i ostale. Marija Obradović je u izvornom članku »'Partijska država' element 'narodne demokratije' u Jugoslaviji (1945—1952)« (1988, 5, 1130—1147) raspravljala o »partijskoj državi« koja je u proces strukturalne asimilacije uključila sve političke institucije države. Taj proces započeo je 1942. godine, a potpuno se završio 1947. godine.

U strukturalnoj asimilaciji bila je obuhvaćena privreda i cjelokupna društvena reprodukcija. Marija Obradović navedenim je izvornim znanstvenim člankom sudjelovala na znanstvenom skupu »Razvoj, dileme i perspektive jugoslavenskog socijalizma«, održanom 10. i 11. III 1988. godine. Referati su objavljeni u »Našim temama«, br. 5/88. pod zajedničkim nazivom »Perspektive socijalizma«. Dušan Bilandžić i Branko Horvat objavili su dijalog o krizi Jugoslavije u članku »Istraživati povijesne korijene krize« (1987, 4—5, 354—358). Dušan Bilandžić definirao je krizu u Jugoslaviji ovako: 1. kriza traje sedam godina (članak je napisan 1977), 2. nema indikatora da se izade iz ekonomske krize, 3. nema socijalnih snaga koje bi povukle društvo iz krize. Potom Bilandžić navodi četiri velika pokušaja da se izade iz društvene strukture koju je postavila prva poratna revolucionarna diktatura. Autor ističe da je 50-ih godina uložena najveća društvena energija društveno-centralističke strukture. Za razliku od Bilandžića, Branko Horvat vidi ubrzano sazrijevanje svijesti, vidi alternativu i socijalne snage koje treba da riješe krizu u Jugoslaviji. Istraživačka anketa koju je redakcija časopisa »Naše teme« provela da bi se što više raspravljalo o prirodi velikosrpskog hegemonizma i drugih nacionalizama, započeta je 1985. godine, a dan joj je naslov »Velikosrpski hegemonizam

i drugi nacionalizmi u proturječnostima jugoslavenskog društva 1918. do 1941.« Začetnici te ankete bili su: Drago Roksandić, Đorđe Stanković i Zorica Stipetić. U uvodnom članku (1985, 7—9, 878—885) autori su smatrali da je nužno kritički ispitati korištene pojmove. Naveli su redom ove termine koje moraju definirati: srpstvo, velikosrpstvo, hegemonizam, hegemonija, jugoslavenstvo, integralizam, autonomizam i separatizam. Autori su potom odredili činioce velikosrpskog hegemonizma od 1918. do 1941: etnički, nacionalni, socijalni, kulturni, vojni i dr.

Naredni su članci napisani u sklopu istraživačke ankete »Srpski hegemonizam i drugi nacionalizmi u proturječnostima jugoslavenskog društva 1918. do 1941.« Ljubo Boban dao je kritičku analizu Đuretićeve knjige »Saveznici i jugoslavenska ratna drama« u članku »Srpska ratna drama Veselina Đuretića« (1987, 8—9, 1048—1094). Boban smatra da Đuretić ne piše o jugoslavenskoj drami već isključivo o srpskoj drami. Ističe da su po Đuretiću postojala dva antifazišizma: prvi je revolucionaran i borbena čiji je nosilac bila KPJ i NOB, a drugi je antifaziizam neborbeni i njegovi su nosioci bili četnici. Nije mogao preskočiti ni Đuretićevo viđenje NOP-a koje je sveo isključivo na borbu organiziranih vojnih formacija. Uključivanje Hrvata u oružanu borbu Đuretić veže za kraj rata. Boban se dotakao mnogih problema koje je Đuretić obradio potpuno drukčije od već poznate historiografije. Ljubo Boban napisao je znanstveni članak »Iz povijesti HSS u drugom svjetskom ratu« (1988, 4, 811—845). U uvodnom dijelu članka autor nas je upoznao s okolnostima u kojima je nastao izvještaj Augusta Košutića. Riječ je o do tada neobjavljenom dokumentu. Dokument je pismeni izvještaj koji je potpredsjednik HSS-a A. Košutić u Topuskom 1944. godine predao Randolphu Churchillu. U izvještaju su, osim biografskih podataka Košutića, navedeni odnosi HSS-a prema ustaškom režimu i prema NOP-u. Važni su i britanski pogledi na ulogu HSS-a prije i poslije izvještaja A. Košutića, ističe Lj. Boban. Gordana Vlačić objavila je izvorni znanstveni članak »O jugoslavenskom pitanju« (1989, 6, 1774—1805). Članak je sastavni dio ankete o kojoj je riječ. Govori o građanskoj ideologiji jugoslavenskoga nacionalnog unitarizma u vremenskom periodu od sredine 1917. do proglašenja Prvodecembarskog akta. Autorica izdvaja dva općejugoslavenska građanska stremljenja koja su bila u svojoj srži suprotna.

To su bili interesi unutar države SHS, i interesi u Kraljevini Srbiji. Autorica je Prvodecembarski akt shvatila kao pobjedu monarhističko-centralističke zamisli. Novica Rakočević pokušao je obrazložiti i objasniti crnogorsko nacionalno pitanje kao srpsko u tekstu »Crnogorska stvarnost poslije 1878. godine« (1987, 8—9, 1095—1108). Rakočević priznaje Crnoj Gori samostalni historijski put razvoja, državu, individualnost, ali kaže da nije postojala čvrsta podloga za nacionalno formiranje. Kao glavne argumente koji su spriječili nacionalno formiranje navodi: privrednu, socijalnu, kulturnu i prosvjetnu nerazvijenost i čvrstu srpsku svijest Crnogoraca. Veže uz crnogorski narod regionalni, a ne nacionalni pojam. Iako se u naslovu autor vremenski određuje crnogorskom stvarnošću poslije 1878. godine, u štitu se nakratko vraća u srednjovjekovnu prošlost, od tada, kako on kaže, započinje u Crnoj Gori kontinuitet srpske srednjovjekovne države. Budući da su u povijesti postojale odvojene države Srba i Crnogoraca, razlog je zbog kojega nije došlo do ujedinjenja u jednu srpsku državu, po Rakočeviću, neslaganje crnogorske dinastije Petrović

Njegoš i srpske Obrenović, a od 1903. Karađorđević. To su bili dinastičko-državni, a ne nacionalni nesporazumi, objašnjava Novica Rakočević.

»De rebus Rerum novarum« tekst je objavljen u časopisu »Naše teme« autora Ivana Krtalića. Izlazio je u nastavcima u toku 1988. godine. Prvi dio izašao je u broju 5 (str. 1180—1212), a zatim je tekst nastavljen u br. 6 (str. 1506—1548), 7—8 (str. 1720—1768) i 9. (str. 2259—2311). Tekst je dio knjige »Sukob s desnicom«, čija je problematika sukob desnice i ljevice u međuratnoj hrvatskoj povijesti, točnije 1933. do 1944. godine. Desnica je sebe prezentirala kao socijalni nacionalizam kojem je glavna smetnja bio komunizam. Desnica se oslonila na pravedno viđenje društva Pape Leona XII. i Pia XI, pa odatle i naslov »De rebus Rerum novarum«. Marksizam se smatra neznanstvenim. Stavovi desnice dokumentirani su tekstovima štampanim u biblioteci »Moderna socijalna knjižnica«, a izdavač je bilo Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Domagoj« u Zagrebu. Nadalje se spominju teze što ih je desnica objavljivala o masonima i masonskim ložama. Situacija u SSSR-u nakon revolucije (neriješeno agrarno pitanje i dr.) desnici je bio dokaz potpunog neuspjeha socijalizma. Na kraju, autor daje pregled radova ljevice u biblioteci »Naš front«, koja se pojavila kao odgovor na M.O.S.K. Autor nas upoznaje sa stavovima ljevice o odnosu prema fašizmu i svim ostalim negativnim pojmovima koji se vežu uz njega.

Prilozi povijesti komunističkog i radničkog pokreta

»Naše teme« publicirale su više od desetak znanstvenih članaka o tematici vezanoj za komunistički i radnički pokret. Gordana Vlačić u prilogu »Četvrti kongres Kominterne o fašizmu. Prilog istraživanju odnosa Kominterne prema fašizmu« (1987, 4—5, 391—421) upoznala nas je s osnovnim stavovima članova Kominterne prema fašizmu u Italiji. U prvom dijelu dala je osnovne orijentacije Kominterne do 1921. godine, te opredjeljenje za novu taktiku Kominterne do 1922. god. Dolazak fašista na vlast u Italiji prethodio je Četvrtom kongresu Kominterne. Tu su izrečeni stavovi prema fašizmu i prema SPI. Autorica je izdvojila i analizirala referate koji su pridonijeli razumijevanju odnosa prema fašizmu na kongresu. Od referata istakao se onaj Karla Radeka koji je pokušao objasniti tko su bili, i kako su nastali fašisti u Italiji. Radek smatra da SPI nije pokazao radnicima kako da se revolucionarno brane od fašizma. Amadeo Bordiga jezgru je fašizma locirao u krupnoj buržoaziji i u sindikalističkom i anarhističkom idejnom pravcu talijanskoga radničkog pokreta. Zinovjev je pokušao u svom referatu odgovoriti na ova glavna pitanja: 1. uzroci poraza revolucije u Italiji od 1919. do 1920, 2. uzroci dolaska fašista na vlast, 3. pitanje taktike koju moraju provoditi talijanski komunisti u borbi protiv fašizma. Na kongresu je donesena Rezolucija u kojoj je zaključeno kako treba da se ujedine TKP i SPI. G. Vlačić smatra da je glavni propust Četvrtog kongresa Kominterne to što u Rezoluciji nema riječi o suradnji talijanskog proletarijata s ostalim slojevima društva u borbi protiv fašizma. »Kominternina o suštini fašizma i njemu suprotstavljene taktike do 1934.« (1988, 7—8, 1658—1672) tekst je Gordane Vlačić koji zatvara misaonu cjelinu, a odnosi se na stav Kominterne o fašizmu do 1934.

Kominternu je prvi put posvetila pažnju problemima u vezi s pojavom fašizma na Četvrtom kongresu. Peti kongres Kominterne 1924. ocijenio je socijaldemokratske partije kao treći tip buržoaskih partija. Kominternu je imala površan i neodređen stav u odnosu na taktiku jedinstvenog fronta i na vodstvo socijaldemokracije. Osim što je obradila sadržaj Šestog kongresa Kominterne, G. Vlačić je napisala osnovne stavove Osmog plenuma IKKI-a. Autorica ističe da između Šestog kongresa Kominterne i Trinaestog, posljednjeg plenuma IKKI-a (1933) ništa se bitno ne unosi u globalno taktička opredjeljenja komunističkog pokreta. Kominternu pod antifašističkom borbom razumijeva rušenje kapitalističkog poretka i uspostavu radničko-seljačke sovjetske vlasti. Dolazak Hitlera 1933. na vlast, IKKI je ocijenio »normalnom pojavom u uvjetima krize kapitalizma«. »Kominternu, KPJ i nacionalno pitanje. Peti prošireni plenum IKKI o sadržajima jugoslavenske revolucije« (1986, 3—4, 405—454) članak je u kojem Gordana Vlačić znanstveno analizira povijest KPJ, i pri tome vodi računa o utjecaju Komunističke internacionale na KPJ. U toj studiji autorica je analizirala Peti prošireni plenum IKKI s težištem na Rezoluciji o jugoslavenskom pitanju i dokumentima s izlaganjima ovih autora: G. Dimitrova, tada sekretara Predsjedništva BKF, člana IKKI-a Manuilskog, člana CK RKP Skripina, člana IKKI-a Vasila Kolarova, sekretara CK RKP Staljina i predsjednika IKKI-a Zinovjeva. Oni su bili članovi Izvršnog komiteta Komunističke internacionale (IKKI), i kao takvi reagirali su na KPJ i na dileme u njoj. U KPJ postojala je partijska većina koja je nacionalno pitanje ocijenila kao dio sastavne taktike za obaranje kapitalističkog sistema u jugoslavenskoj državi, i partijska opozicija na čelu s dr. Simom Markovićem koji nije bio za federativno rješenje nacionalnog pitanja, već za davanje autonomnih prava Srbima, Hrvatima i Slovencima.

Kritičkom obradom svakog od sudionika, analizom još nekih tekstova koji su joj bili dostupni i obradom same Rezolucije o jugoslavenskom pitanju G. Vlačić je pokušala da objasni utjecaj Petog proširenog plenuma IKKI na KPJ u vezi s rješavanjem nacionalnog pitanja i s mogućnosti rješenja agrarnog pitanja. Dr. Ivo Jelić nas je upoznao s razvojem komunističkog pokreta u Hrvatskoj i Jugoslaviji u znanstvenom članku »Anindolski proglas i njegovo programsko značenje« (1988, 7—8, 1673—1685). U prvom dijelu članka autor nas usmjerava na period 1934—1937, kada se u KPJ stvaraju uvjeti za rješenje nacionalnog pitanja u federativnom uređenju. U drugom dijelu toga teksta težiste je referata na proglasu Osnivačkog kongresa KPJ. Treći dio je analiza proglasa s naglaskom na problematici nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa. Mira Kolar-Dimitrijević uvela je čitaoce u problematiku odnosa KPH i radničko-socijalne politike. Ujedinjeni radnički sindikalni savez utjecao je na zagrebačku Radničku komoru i na urede socijalnog osiguranja. Zbog toga je Komora bila pod udarom vlasti, iako nije bila komunistička. Između ostalog, autorica nas je upozнала sa Četvrtim kongresom URSS-a koji je održan u Zagrebu 1938. godine i bavio se problemima položaja radnika (»Radničko-socijalna politika KPH«, 1988, 7—8, 1644—1658). Bosiljka Janjatović imala je zadatak da nešto više kaže o radničkom pokretu između dva rata. Za to razdoblje karakteristično je da su socijaldemokrati, socijalisti i buržoazija bili jedinstveni u neprijateljskom stavu prema komunističkom pokretu. Komunistički pokret i sindikati pod utjecajem KPJ bili su pod pritiskom i u nepovoljnom položaju. Historiju radničkog pokreta ne čini samo

povijest njegovih foruma, deklaracija, rezolucija i programa, nego i povijest radničkog pokreta koji je živio u sveukupnoj društvenoj zbilji.

Za Pleterskog kaže da je ispunio znanstvenu zadaću o ulozi revolucionarnoga komunističkog pokreta. Uz kritiku knjige Pleterskog, autorica je dala kratke osvrtne na knjige D. Bilandžića, B. Petranovića i M. Zečevića (o tim radovima bit će kasnije riječi). Za Bilandžića kaže da, iako je ocijenio revolucionarni radnički pokret kao bitnu snagu u ukupnom društvenom razvoju, previše je pažnje posvetio povijesti rezolucija i foruma, a premalo sveobuhvatnosti toga pokreta. B. Petranović i M. Zečević su značenje revolucionarnoga radničkog pokreta sveli na rubnu političku pojavu u međuratnom razdoblju. Ljubo Boban objavio je znanstveni članak »Odnos KPJ prema ustašama« (1989, 1—2, 164—187). KPJ je odbacivala suradnju i s nacionalnim reformistima, i s nacionalnim fašistima, kaže Lj. Boban. Na kraju svoga sažetka pisac upozna je čitaoce s tim da KPJ nije surađivala s ustaškim pokretom, iako se primjeri o takvoj suradnji »provlače i do najnovijih vremena«. »Ekonomске koncepcije KPJ« (1988, 7—8, 1709—1719) tekst je Vilima Ribića. U razdoblju od 1945. do 1950. KPJ je ekonomski život zemlje podredila ideološkom sustavu koji je bio inspiriran sovjetskim modelom. Potkraj 1949. dolazi do kritike sovjetskog modela. Od tada se stvara vlastiti model koji je bio odraz naše stvarnosti. Poslijeratni razvoj KPH bio je tema rada Biljane Kašić »Teorijske pretpostavke i društvena pozicija KPH/SKH 50-ih godina« (1988, 7—8, 1700—1708). Autorica smatra da su 50-e godine period »slojevitog kritičkog — emancipatorskog procesa« koji je stvorio novi socijalizam, pa se u takvom javljaju i novi odnosi prema znanosti.

Prilozi povijesti NOB u Jugoslaviji

U minulih pet godina »Naše teme« uspjele su u svojim priložima upotpuniti povijest NOB, i ujedno rasvijetliti neke aktualne probleme kojima se historija NOB-a do tada susrela. »Naše teme« su 1986. godine posvetile broj (9) knjizi Antuna Miletića »Koncentracioni logor Jasenovac 1941—1945, dokumenta« (1986, 9, 1265—1320). Osvrt na knjigu dali su jedanaest autora. P. Strčić je pokušao opisati sistem koncentracijskih logora koji se javljaju u Francuskoj već 1803. godine, a formirao ih je Napoleon Bonaparte za državljane Velike Britanije. Slično su postupali Španjolci s Kubancima potkraj XIX. st., Englezi s Burima u XX. stoljeću. Nakon toga, Strčić se osvrnuo na NDH i koncentracijske logore u njoj. Pisac ocjenjuje da je građa koju je Antun Miletić priredio jedan od najznačajnijih priloga o toj tematici. Mihael Sobolevski dao je neke primjedbe na Miletićev rad. Zamjera Miletiću što nije više radio na identifikaciji Roma. Imenom i prezimenom naveo je svega 60 Roma. Sobolevski navodi još neke nedostatke, npr. nedovoljnu istraženost i izbor građe. Jefto Šašić, član Savjeta Spomen-područja Jasenovac, istakao je da je potrebno sagledati Jasenovac i na osnovi falsifikata koji su se javljali u toku rata, a javljaju se i danas. Falsifikatima su se služili šovinisti (velikosrpski i velikohrvatski) i time su se nedostojno odnosili prema žrtvama Jasenovca. Najčešće su mijenjali broj stradalih i uzimali to kao argument za svoje političke ciljeve. Šašić piše i o nedovršenom radu državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Anđelko Barbić, uza sve pohva-

Ile Miletiću, smatra da bi trebalo riješiti probleme s kojima se manipulira. To su, prije svega, pitanje broja žrtava koji se po mišljenju nekih kreće do 800.000, pa čak i milijun žrtava, dok je statistički zavod 1966. godine ustanovio da su u Jasenovcu umrle 262 osobe.

Prema dostupnim izvorima trebalo bi se doći do približne istine. Česti predmet manipulacije odnosi se i na oslobađanje Jasenovca u toku rata. Đuro Zatezalo smatra da se pravodobnim akcijama i ispitivanjima moglo saslušati mnogo više svjedoka o Jasenovcu i drugim logorima, nego što se može danas, a što bi nas moglo dovesti do istine o Jasenovcu. Leo Kobsa misli da postoji mnogo veći broj dokumenata o okupatorsko-kvislinškim zločinima koji nisu našli svoje mjesto u Miletićevoj knjizi. Milan Vukmanović kritički se osvrnuo na Miletićeve knjige. Smatra da kronološko načelo ne bi trebalo biti isključivo polazište u predočenju sadržaja. Vukmanović još zamjera Miletiću što nije izdvojio značajne od beznačajnih dokumenata. Ivan Jelić ističe da pitanje genocida u Jugoslaviji 1941—1945. god. treba što prije početi istraživati na nivou Jugoslavenskoga znanstvenog projekta. Jelić, također, uočava da se Miletić poslužio samo arhivom Vojnoistorijskog instituta, a da se niz važnih dokumenata mogao još pronaći i u drugim arhivima, prvenstveno u Zagrebu. Kao vrijedan doprinos ovoj raspravi Jelić je objelodanio odlomak iz okružnice koju je izdao na početku novembra 1942. godine Centralni komitet KPH, a koja je bitna za saznanje o tome kakav je stav imala KPH prema zločinu okupatora, ustaša i četnika u Hrvatskoj. Nikola Živković i Drago Rokсандić kritički su se osvrnuli na Miletićevo djelo. Sam autor zaključio je raspravu koja je vođena o njegovoj knjizi.

Fahrudin Novalić napisao je »Srp i čekić« 1940—1941. godina« (1985, 7—9, 886—897). »Srp i čekić« je list koji se pojavio 1940. godine, i to u vrijeme kada su svi ilegalni i poluilegalni listovi bili ukinuti. Programski koncept SIČ-a Novalić je podijelio u osam osnovnih tematskih cjelina: 1. odnos Partije prema režimu, 2. jačanje i učvršćivanje partijskih organizacija, 3. popularizacija SSSR-a, 4. o savezu radnika i seljaka, 5. odnos Partije prema sindikatima, 6. o omladini, 7. o našim dobrovoljcima u internacionalnim brigadama u Španjolskoj, 8. o radu sa ženama. Nakon tih osnovnih odrednica lista SIČ, Novalić je objavio autorizirane izjave nosilaca i suradnika SIČ-a: dr. Vladimira Bakarića, Karla Mrazovića, Lutve Ahmetovića, Josipa Cazića, Stipe Ugarkovića i Stanka Naletilića. »Srbi u političkoj strukturi NOB u Hrvatskoj« (1988, 4, 787—808) studija je Janka Pleterskog. U njoj pisac navodi da su Srbi u Hrvatskoj pitanje zasebnog nacionalnog predstavnništva postavili nakon osnivanja ZAVNOH-a i u sastavu Jedinствene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske 1943. Nadalje nas upoznaje s koncepcijama CK KPJ i CK KPH koje su bile različite, a odnosile su se na status Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Težište je referata Slobodana Žarića na stvaranju JNOF-a i na shvaćanju da je JNOF objedinitelj svih političkih struktura NOP-a (»KPH i strategija Jedinствene narodnooslobodilačke fronte 1941—1945«, 1988, 7—8, 1686—1699).

»Naše teme« objavile su biografsko djelo — rukopis Stojana Pribičevića »Braća Pribičević«. Mile Joka napisao je uvod pod naslovom »Stojan Pribičević o Pribičevićima« (1987, 8—9, 1110—1115). Dao nam je ukratko osnovne podatke o Stojanu Pribičeviću, sinu Svetozara Pribičevića. Stojan Pribičević opisao je u svom radu »Braća Pribičević« (1987, 8—9, 1116—1129) portrete tro-

jice braće Pribićević koji su se istakli u javnom i političkom životu. Započeo je sa životopisom svoga oca Svetozara koji je bio vođa Samostalnodemokratske stranke i potpredsjednik Seljačko-demokratske koalicije. Milan Pribićević nije se bavio politikom, bio je vojnik koji se u prvom svjetskom ratu borio u značajnim bitkama, npr. kod Cera, na Gučevu, na Rudniku. U SAD Milan je okupljao dobrovoljce za jugoslavensku diviziju. Vaso Valerijan P. završio je u Kijevu duhovnu akademiju gdje je stekao izuzetnu naobrazbu. Adam je bio ratni dopisnik »Srbobrana«, a pred kraj rata orijentirao se udesno, tj. pristupio je Draži Mihailoviću. Nakon rata emigrirao je u SAD.

Problemi povijesnog razvoja sovjetskog društva

Problematika sovjetske historije okvirno se može podijeliti u dvije grupe. »Naše teme« objavile su nekoliko članaka koji se bave razdobljem ratnog komunizma i NEP-a. Ante Lešaja je u studiji »Polazna osnova ekonomskog razvoja i problem planiranja u raspravama 1920-ih godina u Sovjetskom Savezu« (1986, 7—8, 1071—1093) posvetio pažnju problemu planiranja u raspravama 1920-ih godina u Sovjetskom Savezu. Imao je na umu dva nivoa problematike: 1. aktualna problematika sovjetskog društva (razrušenost zemlje, dezorganizacija privrednog sistema i dr.), 2. nivo razvijanja planiranja koji je orijentiran na socijalističku preobrazbu, tj. proces podružljavanja. Dileme i rasprava o prijelaznom periodu u Sovjetskom Savezu ukazuju na tri problema o kojima Lešaja piše: problem akumulacije u vezi s planiranjem, dilema o industrijalizaciji, teoretski i metodološki pristup planiranju. »Sadržaj i etape socijalističke preobrazbe. Rasprave u Sovjetskom Savezu 1920-ih godina« (1987, 8—9, 1236—1283) studija je u kojoj je Lešaja obradio pitanje sadržaja i etape procesa preobrazbe koje se javljaju u raspravama Sovjetskog Saveza 1920-ih godina. U prijelaznom periodu svi su sudionici u sovjetskim diskusijama prihvatili Marxove, Engelsove i Lenjinove stavove. Predmet spora bio je vezan za pojam »socijalističke revolucije«, i mogućnosti uspjeha socijalističke revolucije u jednoj zemlji. Rasprave je podijelio u dvije vremenski razgraničene grupe: 1. 1925—1926, 2. 1929—1930. Lešaja je rezimirao da rasprave 20-ih godina nisu dovele do formiranja jedinstvenog i istovjetnog stava. Također nas je upoznao sa svojim poimanjem RK-a i NEP-a. RK se ne može smatrati politikom ni metodom socijalističke preobrazbe društva. NEP je bio politika i metoda socijalističke preobrazbe, ali se ta značajka nije razvila u smislu strateške orijentacije koju je dao Lenjin.

»Lenjinovi stavovi o preobrazbi sovjetskog društva« (1989, 6, 1729—1773) znanstveni je članak A. Lešaje, u kojem se čitaoci upoznaju s Lenjinovom formulacijom revolucionarne politike sovjetskog društva, i njegovim doprinosom stvaranju strategije socijalističke preobrazbe društva, rješavajući u isto vrijeme pitanja teorije prijelaznog perioda. Ivo Družić napisao je izvorni znanstveni članak »Historijske paralele ekonomskih reformi u socijalizmu (1989, 7—8, 1841—1849). Sve socijalističke zemlje pokazuju zajedničke karakteristike, polazna je teza I. Družića u tom izlaganju. Autor kritički opisuje tri sloja ekonomske neravnoteže koji se javljaju u SSSR-u: strukturni, vanjskotrgovinski i tržišni. Nije izostavio ni kritički osvrt na reformske modele NEP-a. U problem povijesnog razvoja sovjetskog društva ulazi i nekoliko znanstvenih

radova koji se bave problematikom staljinizma. U »Našim temama« izašao je prevedeni tekst koji je pogovor za drugo izdanje knjige Borisa Souvarina »Staline. Aperçu historique du bolchevisme« (1985, Paris). U pogovoru Souvarin je upotpunio Staljinovu političku biografiju i osvrnuo se na razdoblje neposredno nakon Staljinove smrti, tj. početak vlasti Nikite Hruščova. Zauzima stav da Staljin nije htio slušati kompetentne ljude za tadašnju političku situaciju u svijetu. Velik dio izlaganja Souvarin je posvetio Staljinovim čistkama. Autor na kraju piše o Jalti, i o tajnoj klauzuli, te spominje »tajni referat« koji je održao Hruščov 1956. godine (»Staljin historijski pregled boljševizma«, 1989, 6, 1689—1728). »Arhipelag Gulag« djelo je A. I. Solženjicina. »Naše teme« su 1989. god. u br. 6 otvorile raspravu o toj knjizi. U toj raspravi sudjelovali su, između ostalih: Rene Lovrenčić (»Neki problemi geneze staljinizma« 1646—1648), Dragutin Lalović (»Okamenjena suza teroriziranog naroda« 1578—1583), Rudi Supek (»Posebni svijet logora« 1611—1623), Predrag Vranicki (»Smisao i historijski dometi realnog socijalizma — o čemu je riječ?«, 1584—1592).

Povijesna znanost u istočnoevropskim zemljama

»Modeli razvoja i teorije modernizacije u Istočnoj Evropi između dva svjetska rata« (1989, 10, 2465—2582) naziv je znanstvenog skupa, kojem su prisustvovali evropski i američki istraživači, a organizirali su ga Mađarska akademija znanosti, Ekonomsko sveučilište »Karl Marx« i Američki savjet učenih društava. Skup se održao u Srpskom Kovinu, u Mađarskoj, od 10. do 15. IX. 1988. godine. Tema skupa bila je povijesni razvoj Srednjoistočne Evrope u XIX. i XX. stoljeću, teorije o svjetskom kapitalističkom sistemu i perifernoj prirodi modernizacijskih procesa u Istočnoj Evropi. »Rumunjski taranizam — 'treći put'« (1989, 10, 2465—2483) prijevod je rada Keitha Hitchinsa. Potkraj XIX. i na početku XX. stoljeća u Rumunjskoj su prevladavale dvije ideologije: poporanistička (poporan-rumunj., narod) i taranistička (taran-rumunj., seljak). Obje struje gledale su na Rumunjsku kao zemlju koja se nalazi između kapitalističkog Zapada i kolektivističkog Istoka. Taranistička misao nastala je 60-ih godina XIX. stoljeća. Zastupnici su bili članovi društva »Junimea« (Mladost). U međuratnom periodu taranisti se zalažu za jačanje poljoprivrede. Po njihovom shvaćanju poljoprivrede mora biti temelj društvenog i političkog života u Rumunjskoj. Autor je analizirao djelo V. Madgearua koji je dao ekonomska načela taranizma i vidio budućnost Rumunjske u seljačkoj državi. »Politika zaostalosti u kontinentalnoj Evropi (1780—1945)« (1989, 10, 2484—2511) prijevod je studije Andrewa C. Janosa. Rad se bavi ekonomskom i političkom diferencijacijom u Evropi od 1780. do 1945. Autor ističe da procesi ekonomske diferencijacije započinju na sjeverozapadu, i to poljoprivrednim revolucijama, a da se šire iz središta prema periferijama. Zaključuje da su društva duž sjeverozapadne-jugoistočne osi postajala sve siromašnija i da su uopće periferna društva, što se više udaljavaju od centra, siromašnija.

»Razvoj i modernizacija u podijeljenoj Poljskoj« (1989, 10, 2512—2551) prijevod je referata Andrzeja Valickog. Autor nas uvodi u intelektualni život Poljske XIX. i XX. stoljeća. Pisac je rad podijelio na šest cjelina: 1. Naslijeđe sarmatizma i vesternizirajuće reforme prosvjetiteljstva, 2. Konstitucionalna Kra-

ljevinu Poljska, 1815—1830, 3. Razdoblje između pobuna 1831—1861, 4. Pozitivistička epoha, 1864—1895, 5. Razdoblje kulturnog modernizma i političkog aktivizma, 1895—1914, 6. Zaključne opaske. U zaključku autor ističe da je misao o podijeljenoj Poljskoj i ekonomskoj modernizaciji samo dio šire zamišljene modernizacije. Problem modernizacije u poljskoj misli otkriva manjkavosti klasičnog liberalizma. I na kraju, autor dolazi do najvažnije točke — »modernizacije nacije aktivnim sudjelovanjem širokih narodnih masa u nacionalnim pitanjima«. Autor još navodi da su za to najzaslužniji socijalisti i narodni demokrati. Ivan Szelényi uključio se u raspravu referatom »Ideje o 'trećem putu' u Mađarskoj« (1989, 10, 2552—2556). Autor nas upoznaje s teorijama poburžoženja i izdvojio je tri najznačajnija vala stvaranja teorije poburžoženja: 1. centristi, javljaju se na sredini XIX. stoljeća i razvijaju ideju o »džentlenskoj srednjoj klasi«, 2. populist, djeluju 30-ih i 40-ih godina XX. stoljeća, svoje su teorije izvodili iz kritike ideje o »džentlenskoj srednjoj klasi«, 3. riječ je o ideji koja se javila 80-ih godina ovoga stoljeća, a suština je ideje da se započne ponovno vrednovanje i oživljavanje ideje građanina i privatnih poduzeća unutar socijalističkog društva. »Rumunjski razvojni modeli 1940-ih godina« (1989, 10, 2567—2581) prijevod je izlaganja Virgila Nemoianua. Težište je autorova rada na skupini mladih rumunjskih intelektualaca koji djeluju na sveučilištima u Cluju i Sibiju. Osnovno je usmjerenje tih intelektualaca traženje načina koji bi Rumunjsku integrirao sa Zapadom, Evropom, a da pri tome ne izgubi vlastito nasljeđe.*

U ovom razdoblju povećan je udio povijesnih tema u »Našim temama«. ČSP je i ranije objavio sličan osvrt: S. Šarić, Povijesni prilozi u »Našim temama« 1957—1975, ČSFP 2/1977, 125—130. Za »pretraživanje« cjelokupnog korpusa tog čovjeka v. Naše teme 30 godina, Bibliografija 1957—1986, NT 1—3/1987, suplement, 366 str.